

ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД УКООПСІЛКИ
«ПОЛТАВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ ЕКОНОМІКИ І ТОРГІВЛІ»

Соколова Альона Миколаївна

УДК 334:330.133.2

**НАЦІОНАЛЬНИЙ КООПЕРАТИВНИЙ РУХ В ЕКОНОМІЦІ
РИНКОВОГО ТИПУ: СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ**

Спеціальність 08.00.03 – економіка та управління
національним господарством

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата економічних наук

Полтава – 2011

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано у Вищому навчальному закладі Укоопспілки «Полтавський університет економіки і торгівлі».

Науковий керівник –

кандидат економічних наук, доцент
Балабан Петро Юрійович,
Вищий навчальний заклад Укоопспілки
«Полтавський університет економіки і торгівлі»,
завідувач кафедри комерційної діяльності та
підприємництва.

Офіційні опоненти:

доктор економічних наук, професор
Гончаренко Владислав Васильович,
Вищий навчальний заклад Укоопспілки
«Полтавський університет економіки і торгівлі»,
професор кафедри міжнародної економіки;

кандидат економічних наук, доцент
Семів Сергій Романович,
Львівська комерційна академія,
доцент кафедри міжнародних
економічних відносин.

Захист відбудеться 27 грудня 2011 р. о 13 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 44.877.01 у Вищому навчальному закладі Укоопспілки «Полтавський університет економіки і торгівлі» за адресою: 36014, м. Полтава, вул. Ковалю, 3.

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Вищого навчального закладу Укоопспілки «Полтавський університет економіки і торгівлі» за адресою: 36014, м. Полтава, вул. Ковалю, 3.

Автореферат розісланий «___» листопада 2011 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

К.Ю. Вергал

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Об'єктивною умовою підвищення ефективності функціонування національного господарства є створення адекватних сучасному рівню економічного розвитку структур, які враховували б історичні традиції та нові правила економічної діяльності, що об'єктивно створює сприятливі умови для розвитку кооперативних інституціональних форм.

Особливої актуальності в цих умовах набувають проблеми обґрунтування напрямів подальшого розвитку національного кооперативного руху, який своєю соціальною спрямованістю сприяє розвитку соціально-орієнтованого суспільства та підвищенню добробуту населення. Кооперативний сектор виступає при цьому дієвим механізмом регулювання й удосконалення ринкової економіки. За резолюцією Генеральної Асамблеї ООН (грудень 2009 р.) 2012 р. проголошується Міжнародним роком кооперації. У щорічному Посланні Президента України до Верховної Ради України (2011 р.) одним із першочергових заходів модернізації структури економіки та зростання національної конкурентоспроможності визначено створення необхідних умов для відновлення споживчої кооперації. Саме тому виникла необхідність глибоко дослідити теоретичні та практичні засади організації господарсько-фінансової діяльності різних видів кооперативів, що входять до складу Національного кооперативного альянсу України, та їх ролі у сфері соціальних відносин.

Теоретичні та практичні аспекти ідеології, історії, тенденцій розвитку національного кооперативного руху розглядаються у наукових працях зарубіжних і вітчизняних дослідників, зокрема М. Балліна, Л. Блана, Б. Борисова, С. Бородаєвського, Ф. Буше, І. Витановича, Ш. Жіда, М. Зібера, В. Кінга, Б. Мартоса, С. Маслової, Р. Оуена, Ф.-В. Райффайзена, М. Туган-Барановського, А. Чаянова, Ф. Штаудінгера, Г. Шульце-Деліча. Широке коло питань організації діяльності різних видів кооперації досліджували В. Апопій, С. Бабенко, П. Балабан, О. Березін, К. Вахітов, П. Гайдуцький, С. Гелей, В. Гончаренко, В. Зіновчук, А. Макаренко, І. Маркіна, А. Пантелеймоненко, П. Саблук, С. Семів та ін.

Проте проблема узгодженого розвитку споживчої, кредитної та сільськогосподарської кооперації в умовах докорінних змін внутрішніх і зовнішніх умов функціонування системно не розглядалася. Потребують також вивчення питання організації взаємовідносин кооперативів різних видів на місцевому, регіональному та загальнодержавному рівнях, пошуку нових форм кооперативних об'єднань задля формування ефективного національного кооперативного руху.

Наукова актуальність і практична необхідність вирішення проблем узгодженого розвитку споживчої, кредитної та сільськогосподарської кооперації як складових національного кооперативного руху в умовах трансформації економіки України зумовили вибір теми дисертаційного дослідження, його мету та завдання.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано згідно з планами науково-дослідних робіт Вищого навчального закладу Укоопспілки «Полтавський університет економіки

і торгівлі» за темою «Проблеми та перспективи розвитку кооперативного сектора національної економіки» (номер державної реєстрації 0111U000627), в якій автор запропонував методичний підхід до формування кластерних структур на базі споживчої, кредитної та сільськогосподарської кооперації; та темою «Розроблення нормативів забезпеченості населення торговельною площею у магазинах» (номер державної реєстрації 0106U013023), в якій автор запропонував методичний підхід та інструментарій діагностики забезпеченості сільських населених пунктів роздрібною торговельною мережею.

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційного дослідження є обґрунтування теоретико-методичних положень і розробка науково-практичних рекомендацій щодо вдосконалення діяльності та перспектив розвитку національного кооперативного руху та основних його складових: споживчої, кредитної та сільськогосподарської кооперації в умовах ринкової економіки на основі інтеграції та взаємодії.

Для досягнення визначеної мети в дисертаційній роботі сформульовано та вирішено такі наукові та практичні завдання:

дослідити сутнісну характеристику, соціально-економічну роль і обґрунтувати економічну природу кооперативного руху України;

визначити особливості організаційно-економічного та соціального механізмів функціонування кооперативів;

дослідити трансформаційні процеси, що відбуваються в кооперативних системах в економіці ринкового типу;

проаналізувати вплив макроекономічного середовища на функціонування національного кооперативного руху;

здійснити аналіз ефективності господарської діяльності споживчої кооперації в нових умовах господарювання;

дати оцінку основним тенденціям розвитку кредитної та сільськогосподарської кооперації;

запропонувати методичний підхід до оцінки конкурентоспроможності кооперативних організацій на регіональних і загальнодержавному рівнях;

обґрунтувати методичний підхід до формування стратегії розвитку кооперативного сектора економіки України в умовах ринку;

розробити методичний підхід до створення кластерних структур на базі кооперативного сектора економіки.

Об'єктом дослідження є процеси функціонування та відродження національного кооперативного руху як соціально-орієнтованої системи.

Предметом дослідження є теоретичні, методичні та практичні аспекти розвитку національного кооперативного руху в умовах ринкової економіки.

Методи дослідження. Методологічною основою роботи є загальнонаукові та спеціальні методи дослідження, а саме: діалектичний метод пізнання, системний, комплексний і структурно-функціональний підходи – для деталізації об'єкта і предмета дослідження, вивчення соціально-економічних явищ і процесів кооперативного руху у ринкових умовах; абстрактно-логічний метод, індукції та дедукції – для обґрунтування сутності теоретичних понять кооперативного руху; історичний метод – для вивчення теоретичних аспектів, практичного досвіду й особливостей становлення і функціонування кооперативного руху в Україні протягом усього періоду його розвитку; метод

кореляційно-регресійного аналізу – для визначення залежностей між показниками діяльності окремих видів кооперації; соціометричний метод – під час проведення анкетного обстеження кооперативних організацій; метод прогнозування – для прогнозування розвитку кредитної кооперації регіону; економіко-математичні та статистичні методи – для визначення стану зовнішнього та внутрішнього середовища кооперативного сектора економіки; методи теоретичного й емпіричного аналізу – для дослідження трансформації кооперативних систем в умовах переходу економіки України до ринку; методи моделювання, експертних оцінок, аналізу та синтезу – у процесі оцінки конкурентоспроможності та обґрунтування стратегії розвитку національного кооперативного руху.

Інформаційною базою дослідження слугували наукові праці вітчизняних і зарубіжних учених з проблем розвитку та відродження кооперації в умовах трансформаційних перетворень, законодавчі та нормативно-правові акти України, що регламентують діяльність кооперативних структур, матеріали Державного комітету статистики України, Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг, постанови Ради правління і матеріали з'їздів Укоопспілки та обласних споживспілок, оперативна, бухгалтерська та статистична звітність окремих спілок і кооперативів, результати особистих досліджень автора, інформаційні ресурси мережі Інтернет.

Обробка всіх даних здійснювалась за допомогою сучасних інформаційних технологій.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в розвитку теоретико-методичних положень, обґрунтуванні та розробці інструментарію та пропозицій щодо вдосконалення діяльності та перспектив ефективного розвитку національного кооперативного руху та основних його складових: споживчої, кредитної та сільськогосподарської кооперації в умовах ринкової економіки на основі інтеграції та взаємодії між ними. Основні положення дисертації, які визначають її наукову новизну та винесені на захист, полягають у наступному:

удосконалено:

методичний підхід до оцінки конкурентоспроможності кооперативних організацій за допомогою комплексного застосування матриць БКГ, МакКінзі та фокусованої ефективності ресурсів кооперативного сектора економіки України, що дозволило запропонувати об'єднання ресурсів споживчої, кредитної та сільськогосподарської кооперації з метою розробки конкурентоорієнтованої стратегії розвитку національного кооперативного руху;

методичний підхід до створення кластерних структур на базі кооперативного сектора економіки України, що дозволить підвищити конкурентоспроможність національного кооперативного руху, сприятиме відродженню та розширенню масштабів діяльності кооперативних форм господарювання в умовах глобалізації за рахунок об'єднання їх потенціалу та можливостей;

теоретико-методичний підхід до формування стратегії розвитку національного кооперативного сектора економіки, який ґрунтується на попередньому аналізі зовнішнього та внутрішнього середовища кооперативних організацій, оцінці їх конкурентоспроможності та ключових факторів успіху,

що, на відміну від існуючих, дозволяє врахувати сукупність чинників, які впливають на конкурентоспроможність окремих видів кооперативів і національний кооперативний рух у цілому з метою забезпечення його стабільного розвитку на регіональному та загальнонаціональному ринках;

набули подальшого розвитку:

понятійно-термінологічний апарат, що характеризує національний кооперативний рух, зокрема уточнено поняття «кооператив», «кооперація», «кооперативний рух», «організаційно-економічний механізм», що дозволило обґрунтувати економічну природу кооперативного руху України та особливості організаційно-економічного і соціального механізму функціонування кооперативів;

систематизація чинників макросередовища, які впливають на розвиток національного кооперативного сектора в цілому та окремих видів кооперації за рахунок використання у процесі дослідження сучасних інструментів економічного аналізу, що дозволило виокремити політичні, економічні, соціальні та технологічні фактори, дію яких кооперативи мають змогу врахувати у своїй діяльності;

обґрунтування основних стратегічних напрямів розвитку різних видів кооперації України з урахуванням сумісності стратегічних цілей споживчої, кредитної та сільськогосподарської кооперації, сприятливих факторів їх макросередовища та внутрішніх можливостей, що дозволило запропонувати методичний підхід до оцінки конкурентоспроможності споживчих, кредитних і сільськогосподарських кооперативів і обґрунтувати взаємовигідність співпраці кооперативного сектора та держави в макроекономічному розвитку національного господарства.

Практичне значення одержаних результатів полягає у розробці практичних рекомендацій щодо вдосконалення діяльності та перспектив розвитку національного кооперативного руху та основних видів кооперативів і їх взаємодії у ринковій економіці, адаптації споживчої, кредитної та сільськогосподарської кооперації до діяльності в конкурентному середовищі. Основні наукові положення роботи доведено до рівня методичних рекомендацій, які можуть бути використаними у практиці господарювання кооперативних підприємств і організацій з метою вдосконалення соціально-економічної діяльності та розробки стратегії розвитку в перспективі.

До результатів, які мають найбільше практичне значення, належать: методичні підходи до оцінки конкурентоспроможності кооперативного сектора економіки, до формування стратегії розвитку національного кооперативного руху та до створення кооперативних кластерних структур.

Обґрунтовані у дослідженні висновки та рекомендації схвалені й упроваджені в практику господарської діяльності Асоціації розвитку сільської місцевості Полтавщини (довідка № 05/Д від 30.03.2011 р.), Полтавської обласної спілки споживчих товариств (довідка № 06/48 від 04.04.2011 р.), Чернігівської обласної спілки споживчих товариств (довідка № 01/70 від 11.04.2011 р.), Центральної спілки споживчих товариств (довідка № 13/10 від 12.04.2011 р.).

Результати дослідження використовуються у навчальному процесі Полтавського кооперативного технікуму під час викладання дисциплін «Галузі

споживчої кооперації», «Історія споживчої кооперації» (довідка № 302 від 08.04.2011 р.) та Вищого навчального закладу Укоопспілки «Полтавський університет економіки і торгівлі» за напрямком підготовки «Товарознавство та торговельне підприємництво» у процесі викладання дисциплін «Організація торгівлі», «Технологія торгівлі та послуг» (довідка № 45-127/12 від 04.07.2011 р.).

Особистий внесок здобувача. Дисертаційна робота є самостійно виконаним завершеним науковим дослідженням. Усі наукові положення, практичні розробки, рекомендації та наукові результати отримані автором самостійно. З наукових праць, опублікованих у співавторстві, у дисертації використано тільки ті ідеї та положення, які є результатом особистої роботи здобувача.

Апробація результатів дисертації. Основні теоретичні положення та практичні результати дослідження були оприлюднені та схвалені на 8 міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференціях: Міжнародній науково-практичній конференції студентів, магістрантів, аспірантів, молодих учених «Стан і перспективи соціально-економічного розвитку суспільства XXI століття» (м. Харків, 2008 р.); Всеукраїнській науково-практичній конференції вчених та спеціалістів «Реалізація національних економічних інтересів України в рамках євроінтеграційних процесів» (м. Сімферополь, 2008 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Споживча кооперація XXI століття: уроки трансформаційних реформ і перспективи розвитку» (м. Полтава, 2008 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Пути повышения эффективности экономической и социальной деятельности кооперативных организаций» (м. Краснодар, 2009 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Міжнародний кооперативний рух: історичний досвід і сучасна практика» (м. Полтава, 2010 р.); Міжнародній науково-практичній конференції студентів, магістрантів, аспірантів, молодих учених «Молодь Європи в соціально-економічних процесах XXI століття» (м. Харків, 2010 р.); IV Міжнародній науково-практичній конференції «Проблеми і перспективи розвитку підприємництва» (м. Харків, 2010 р.); Міжнародній науково-практичній інтернет-конференції «Мережевий бізнес і внутрішня торгівля України» (м. Полтава, 2011 р.).

Публікації. За результатами дисертаційного дослідження опубліковано 14 наукових праць загальним обсягом 3,92 друк. арк., з них 4 статті у наукових фахових виданнях.

Структура й обсяг роботи. Дисертаційна робота складається із вступу, трьох розділів, висновків, 18 додатків, вміщених на 116 сторінках і списку використаних джерел (нараховує 185 найменувань на 16 сторінках). Обсяг основного тексту дисертації становить 181 сторінку, містить 52 таблиці та 31 рисунок (з них 9 таблиць та 5 рисунків займають площу цілої сторінки).

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЙНОЇ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дисертаційної роботи, визначено його мету, завдання, об'єкт і предмет, висвітлено наукову новизну та практичне значення одержаних результатів, особистий внесок здобувача та надано відомості про апробацію та публікації, структуру роботи.

У першому розділі «Теоретичні засади розвитку національного кооперативного руху» на основі узагальнення теоретичних праць вітчизняних і зарубіжних учених розглянуто економічну природу та соціально-економічну роль національного кооперативного руху, розкрито особливості організаційно-економічного та соціального механізму його функціонування, проаналізовано трансформаційні зміни, що відбуваються в кооперативних системах, в економіці ринкового типу.

Доведено, що глобалізаційні процеси є одним із факторів стимулювання українського національного кооперативного руху до всебічного розвитку як у економічній діяльності, так і у сфері соціальних відносин.

Аналіз теоретичних джерел кооперативного руху дозволив систематизувати термінологію, адаптувавши її до сучасних умов, та врахувати національні особливості розвитку кооперативного руху в економіці України.

У дослідженні національний кооперативний рух визначено як добровільну громадську діяльність, метою якої є задоволення соціальних, економічних і духовних потреб членів кооперативів за рахунок здійснення пов'язаної з їх розвитком і функціонуванням діяльності. Він розглядається як складне і багатогранне суспільно-економічне явище, що визначається суспільно-економічним устроєм. При цьому «кооперація» розглядається як окремий сектор економіки країни, який включає сукупність суспільно-господарських організацій взаємодопомоги, заснованих на добровільних засадах для досягнення спільних цілей у різних сферах господарської чи іншої діяльності, які представлені кооперативами та їх спілками.

Кооперативна ідея на практиці втілюється у суб'єкті господарської діяльності – кооперативі. Узагальнення основних характеристик проаналізованих у роботі визначень терміна «кооператив» дозволило визначити його як неприбуткову суспільно-масову організацію зі статусом юридичної особи, яка утворюється громадянами з власної ініціативи, на добровільних засадах, може включати необмежену кількість членів і функціонує на основі спільного володіння підприємствами з метою задоволення матеріальних і суспільних потреб своїх членів і поліпшення їх добробуту.

Аналіз і узагальнення теоретичних надбань з проблем кооперативного руху засвідчують, що природа кооперативного руху включає дві основні складові, що впливають на функціонування національного господарства: економічну та соціальну. Економічна роль проявляється через забезпечення населення товарами і послугами, заснування підприємств і організацій без залучення коштів держбюджету, розвиток сфер виробництва, транспорту, будівництва, сприяння розвитку АПК тощо. Соціальну роль кооперації визначає її діяльність, спрямована на забезпечення зайнятості населення, підвищення його освітнього рівня, збільшення доходів сільських виробників за рахунок збуту сільськогосподарської продукції, участь у поповненні місцевих бюджетів, захист і духовний розвиток членів кооперативів.

У роботі підкреслюється, що національний кооперативний рух – це соціально-економічна система, яка включає економічну (фінансова, інвестиційна політика підприємства, підвищення рівня продуктивності праці,

оптимізація витрат та ін.), організаційну (організація умов праці, пошук резервів, удосконалення виробничого процесу) та соціальну (управління персоналом, його захист і забезпечення) складові управління.

В умовах ринкових відносин організаційно-економічний і соціальний механізми функціонування підприємств відрізняються від адміністративно-командного демократичністю управління і контролю, гласністю та можливістю прийняття власних управлінських рішень. Тому значну увагу в роботі приділено організаційно-економічному механізму, який визначається як відкрита система організаційних, економічних, соціальних, правових, управлінських і регулювальних дій, способів і процесів, які визначають і формують порядок здійснення кооперативної діяльності задля досягнення очікуваних соціально-економічних результатів. Це система взаємодії елементів і методів впливу на кооперативний сектор взагалі й окремі види кооперації з метою забезпечення максимально ефективного функціонування його ресурсів і підсистем за допомогою економічних, соціальних, організаційних і адміністративних засобів управління.

У дисертації наголошується, що кооперативна система не існує ізольовано від національної економіки, а розвивається відповідно до конкретного суспільно-економічного устрою держави. Відповідно до цього у дослідженні визначено основні етапи трансформації вітчизняної споживчої кооперації в економіку ринкового типу, відродження та розвитку кредитної кооперації України, етапи розвитку сільськогосподарської (обслуговуючої та виробничої) кооперації згідно з трансформаційними процесами, що відбувалися в економіці України, після набуття нею статусу країни з ринковою економікою.

Доведено, що лише об'єднання різних видів кооперативів національного кооперативного руху в ефективно діючий кооперативний центр буде сприяти вдосконаленню організації кооперативного сектора економіки, координації розвитку всіх видів, типів і рівнів кооперативів, захисту інтересів членів кооперативів, підвищенню конкурентоспроможності кооперативних підприємств і організацій, розширенню і поглибленню міжнародного кооперативного співробітництва.

У другому розділі «Економічний аналіз розвитку національного кооперативного руху» оцінено вплив зовнішнього та внутрішнього середовища на функціонування національного кооперативного руху, досліджено ефективність господарської діяльності споживчої кооперації в нових умовах господарювання, здійснено економічний аналіз основних тенденцій розвитку кредитної та сільськогосподарської кооперації.

Проведені дослідження дозволили визначити вплив основних факторів макросередовища на діяльність кооперативного сектора економіки України: політичних, економічних, соціальних і технологічних. Як показали результати PEST-аналізу, найбільший вплив на національний кооперативний рух у цілому має група економічних і конкурентних факторів, середній – технологічних і природних, а також політичних, правових і законодавчих. Найменший вплив мають соціально-культурні фактори. Широке використання методів PEST–

аналізу, SWOT-аналізу, QUEST і ETOM-аналізу дозволило оцінити вплив макро- та мікросередовища на розвиток споживчої, кредитної та сільськогосподарської кооперації, які історично є основними видами в Україні.

Аналіз засвідчив, що основні групи факторів впливають на розвиток усіх видів кооперації. Це дозволило говорити про необхідність посилення співпраці кредитної, споживчої та сільськогосподарської кооперації у процесі розробки стратегії розвитку національного кооперативного руху.

У процесі аналізу виявлено, що перехід до побудови ринково-орієнтованої економіки мав негативний вплив на ефективність господарської діяльності споживчої кооперації, яка традиційно здійснює торговельну, заготівельну, виробничу та інші види діяльності, сприяє розвитку соціально-орієнтованої ринкової інфраструктури країни.

Суттєве скорочення чисельності пайовиків і сільського населення, що обслуговувалося споживчою кооперацією, недосконале законодавство та поява конкурентів зумовили значне скорочення обсягів її діяльності (табл. 1). Так, частка товарообороту споживчої кооперації в загальному товарообороті країни з 30,2 % у 1990 р. скоротилася до 0,8 % у 2010 р. Суттєво скоротилися обсяги виробничої діяльності споживчої кооперації, заготівель і ресторанного господарства.

Таблиця 1

Динаміка основних показників господарської діяльності споживчої кооперації України за 1990–2010 рр.

Роки	Показники діяльності					
	роздрібний товарооборот, млн грн	роздрібний товарооборот закладів ресторанного господарства, млн грн	заготівельний оборот, млн грн	виробництво продукції, млн грн	обсяг реалізації платних послуг, млн грн	частка товарообороту споживчої кооперації в загальному товарообороті країни, %
1990*	23234	1756	3339	3313	48,4	30,2
1995	2070	212	314	633	-	18,0
2000	1576	293	379	461	156	6,0
2001	1375	348	402	425	144	5,1
2005	2610	480	569	448	346	2,8
2008	3887	672	746	590	625	1,6
2009	3662	675	755	529	680	0,83
2010	4368	694	752	504	582	0,82
Динаміка 2000 р до 1995 р., %	76,1	138,2	111,1	72,8	-	-
Динаміка 2010 р до 2000 р., %	у 2,7 рази	у 2,4 рази	у 2,0 рази	109,3	у 3,7 рази	-

* Примітка. Підрахунки за 1990 р. наведені у млн крб

Дослідження виявило динамічний розвиток кредитної кооперації України за період 1995–2008 рр. і значне зменшення основних показників діяльності за 2009–2010 рр., що було спричинено кризою 2008 р. Так, станом на 01.01.2011 р.

в Україні зареєстровано 679 кредитних спілок, що в 14,8 разів більше ніж 1995 р., однак в 1,2 рази менше ніж 2008 р. (табл. 2).

Таблиця 2

**Основні показники діяльності
кредитних спілок в Україні за 2003–2010 рр.**

Показники	Роки							
	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Кількість кредитних спілок, од.	132	560	622	723	763	779	755	679
Темпи змін, %	-	424,2	111,1	116,2	105,5	102,1	99,4	89,9
Кількість членів, тис. осіб	275	785	1231	1791	2392	2669	2190	1631
Темпи змін, %	-	285,5	156,8	145,5	133,5	111,6	82,1	74,5
Активи, млн грн	1	21	177	870	1940	6065	4218	3432
Сума кредитів, видана членам кредитних спілок, млн грн	0,8	19	245	712	1442	5573	3909	3350
Заощадження членів, млн грн	0,6	14	201	554	1146	3951	2959	1945

Оцінку ефективності розвитку кредитних спілок у роботі здійснено за допомогою методів аналітичного вирівнювання та екстраполяції тренду. Зокрема, визначено залежність показників, що характеризують ефективність діяльності кредитних спілок, для прогнозування їх розвитку у перспективі. Перевірка обраної для аналізу трендової моделі здійснювалася за допомогою критерію Фішера та обчислення відносної похибки апроксимації. Розрахунки показали високу вірогідність і придатність трендових моделей для використання в практиці діяльності кредитних спілок.

Детальний аналіз розвитку сільськогосподарської кооперації, яка представлена обслуговуючою та виробничою і є однією зі складових аграрного сектора економіки України, показує, що відродження обслуговуючої кооперації починається з 1997 р. Вже 2000 р. в країні налічувалося 447 обслуговуючих кооперативів. Активна державна підтримка упродовж 2000–2004 рр. сприяла інтенсивному розвитку обслуговуючих кооперативів, кількість яких зросла в 2,5 рази, з 2005 р. чисельність товариств почала зменшуватись, 2010 р. кількість обслуговуючих кооперативів становила 645 од.

Рейтингова оцінка обслуговуючих кооперативів, проведена у дослідженні, показала, що зменшення кількості обслуговуючих кооперативів в Україні упродовж 2003–2010 рр. на 39,2 % спричинено скороченням чисельності та частки спеціалізованих кооперативів (на 44,9 %), в тому числі заготівельно-збутових – на 63,7 %, сервісних – на 47,1; переробних – на 39,6; багатофункціональних – на 35,7 (табл. 3).

Суттєво зменшилась чисельність міжрайонних і районних кооперативів, що спричинено нестабільною економічною ситуацією в Україні та зростанням недовіри між виробниками.

Таблиця 3

Динаміка чисельності та структури сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів України за видами діяльності за 2003–2009 рр.

Роки		Види кооперативів					
		Всього	в тому числі:				
			переробні	заготівельно -збутові	сервісні	багатофункціональні	Інші
2003	одиниць	1061	91	179	314	406	71
	%	100,0	8,6	16,9	29,6	38,3	6,7
2004	одиниць	1127	72	163	360	446	86
	%	100,0	6,4	14,5	31,9	39,6	7,6
2005	одиниць	1044	77	149	309	429	80
	%	100,0	7,4	14,3	29,6	41,1	7,7
2006	одиниць	970	66	143	277	421	62
	%	100,0	6,8	14,7	28,6	43,4	6,4
2007	одиниць	979	63	142	281	420	73
	%	100,0	6,4	14,5	28,7	42,9	7,5
2008	одиниць	496	31	47	125	262	31
	%	100,0	6,2	9,5	25,2	52,8	6,3
2009	одиниць	645	55	65	166	261	98
	%	100,0	8,5	10,1	25,7	40,5	15,2
Динаміка 2009 р. до 2003 р.,%		60,8	60,4	36,3	52,9	64,3	138,0

У дослідженні відмічається, що виробнича кооперація починає інтенсивно розвиватися з 1999 р. Уже 2001 р. в Україні налічувалось 2165 сільськогосподарських виробничих кооперативів, або 17 % у структурі сільськогосподарських підприємств, 2010 р. налічувалось 952 кооперативи, або 2 %. Доведено, що їх активне зростання спричинено організаційною подібністю виробничих кооперативів до колективних сільськогосподарських підприємств (КСП). Виробники сільгосппродукції намагалися таким чином зберегти матеріально-технічну базу цілісних виробничих комплексів, їх майно, соціальну інфраструктуру, кадровий потенціал тощо.

Однак формальний підхід до політики реформування, після якої залишилися недоліки колективної системи, призвів до зменшення чисельності виробничої кооперації у структурі сільськогосподарських підприємств України 2010 р. проти 2001 р. більше ніж удвічі.

У третьому розділі «Методичні підходи до формування стратегії розвитку національного кооперативного руху» запропоновано методичний інструментарій оцінки конкурентоспроможності кооперативного сектора економіки України на регіональних і загальнодержавному рівнях, змодельовано стратегію розвитку кооперативних підприємств в умовах ринку, розроблено методичний підхід до створення кооперативних кластерів як перспективних напрямів розвитку кооперативного сектора економіки.

Запропоновано методичний підхід розробки стратегії розвитку національного кооперативного руху передбачає проведення розрахунків у чотири етапи. На першому етапі здійснюється оцінка його конкурентоспроможності, для цього рекомендовано комплексне використання матричних методів аналізу з використанням моделей БКГ і МакКінзі та темпу росту інтегрального

показника діяльності, що включає обсяги реалізації, прибутковість, продуктивність праці, рівень зайнятості та середньомісячну заробітну плату. Оцінка конкурентної позиції облспоживспілок і привабливості галузі по 4-х та 9-ти сегментах розподілу за цими матрицями була доповнена оцінкою показника ресурсозбереження (матриця фокусованої ефективності ресурсів), яка базується на динаміці індикаторів ефективного використання ресурсів (ресурсовіддачі та витратовіддачі). Рекомендований підхід апробовано за показниками 2010 р., що дозволило автору виділити одну облспоживспілку, що потребувала нарощування обсягів діяльності та 8 облспоживспілок – фінансової підтримки. Решта 12 облспоживспілок мали стабільні позиції на регіональних ринках.

Запропонований методичний підхід до оцінки конкурентоспроможності галузі торгівлі може використовуватися для інших галузей господарської діяльності споживчої кооперації (заготівлі, ресторанного господарства, промисловості та ін.) та на різних рівнях: підприємство → райспоживспілка → облспоживспілка → Укоопспілка, а також для оцінки конкурентоспроможності кредитних спілок (їх об'єднань), виробничих і обслуговуючих сільськогосподарських кооперативів.

Другим етапом є обґрунтування набору альтернативних стратегій і вибір оптимального варіанта стратегії розвитку кооперативного сектора в конкурентному середовищі. З цією метою в роботі запропонована побудова матриці Томпсона – Стрікланда, яка визначає залежність динаміки росту ринку і конкурентної позиції підприємства, галузі, сектора по чотирьох квадрантах. Апробація результатів за даними 2010 р. показала, що трьом облспоживспілкам, які входять до першого квадранта, доцільно застосувати стратегії концентрації, вертикальної інтеграції та спорідненої диверсифікації (збільшення частки ринку, пошук нових ринків, зменшення кількості посередників з метою зміцнення конкурентної позиції на ринку). Шість облспоживспілок (другий квадрант) повинні скористатися стратегіями диверсифікації та скорочення витрат і обсягів діяльності, ліквідації збиткових підприємств, відмовитися від довгострокових цілей, сконцентрувавшись на максималізації прибутку у короткостроковій перспективі. Для однієї облспоживспілки (третій квадрант) актуальна стратегія концентрації (розширення асортименту товарів, пошук нових ринків), або обрання стратегій горизонтальної інтеграції. Для 11 облспоживспілок (четвертий квадрант) необхідно застосовувати стратегії спорідненої (конгломеративної) диверсифікації.

У процесі розробки стратегічного плану розвитку національного кооперативного руху як третій етап у роботі запропоновано використання ключових факторів успіху (КФУ), орієнтованих на довгострокову перспективу. Оцінка ключових факторів успіху та побудова матриць «Важливість – конкурентоспроможність» (9×9) і «КФУ – якість» (КФУ/CSFs) дозволили виявити найбільш пріоритетні бізнес-процеси: вдосконалення системи маркетингу, дистрибуція оптової ланки торгівлі, взаємовигідна співпраця з кредитною та сільськогосподарською кооперацією, оновлення кадрів тощо.

Четвертий етап передбачає оцінку узагальнених показників стратегічного плану, на основі якого приймається рішення про застосування або доопрацювання стратегії розвитку.

Апробація даного методичного підходу на матеріалах Чернігівської, Полтавської облспоживспілок і Укоопспілки показала його достовірність і можливість використання для різних галузей господарської діяльності системи, а також для кредитної та сільськогосподарської кооперативних систем на регіональному та загальнодержавному рівнях.

У роботі здійснено оцінку синергізму перспективних взаємозв'язків між різними видами кооперації, яка дозволила обґрунтувати необхідність створення на базі споживчої, кредитної та сільськогосподарської кооперації регіональних об'єднань – кластерів (рис. 1).

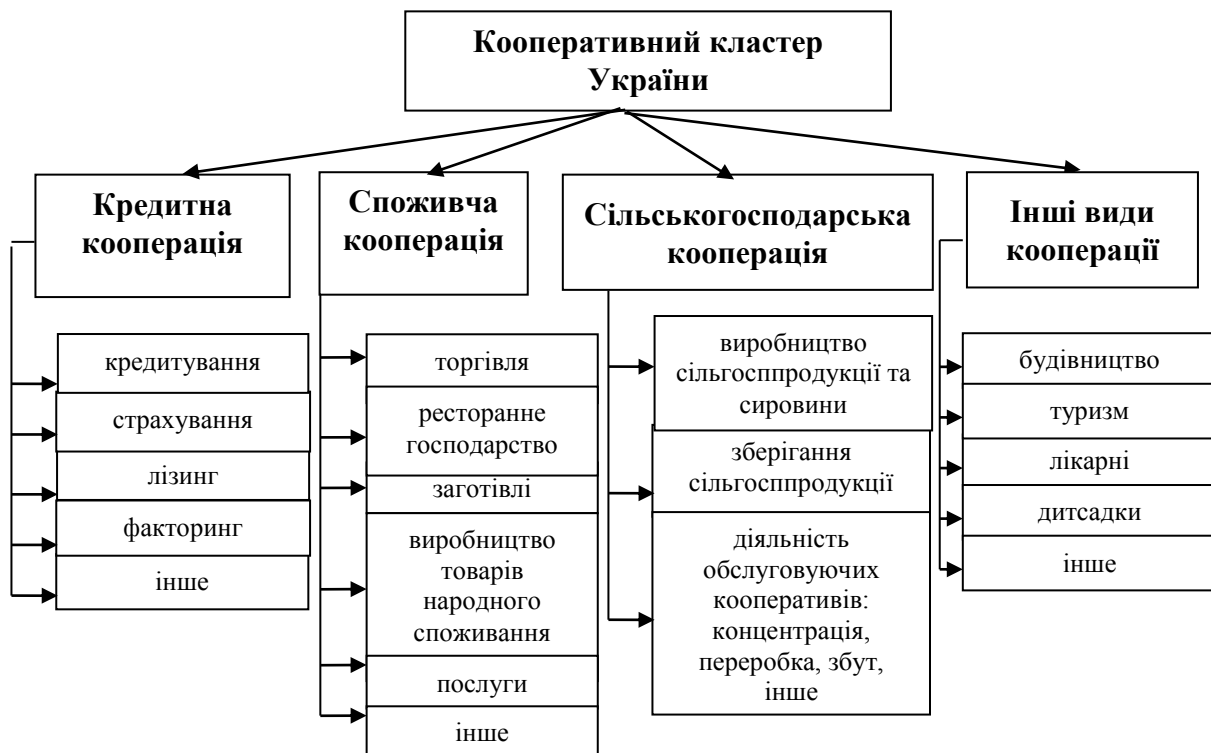

Рис. 1. Модель регіонального кооперативного кластера України

Формування кластерних структур передбачає інтеграцію трьох основних (споживчої, кредитної та сільськогосподарської) та інших видів кооперації національного кооперативного руху в регіональні структури.

Побудову кооперативного кластера у роботі запропоновано здійснювати у п'ять етапів. На першому етапі – ідентифікації – використано метод Евклідової відстані між об'єктами дослідження та метод дендритів, за допомогою яких визначено зв'язки та залежність між кооперативами (рис. 2). Побудовані за результатами розрахунків матриця послідовності зв'язків і матриця Евклідової відстані між каналами розподілу (споживчими товариствами, кредитними

спілками та сільськогосподарськими кооперативами) свідчать про наявність тісної лінійної залежності між ними.

На другому етапі – дослідження – за допомогою методу SWOT-аналізу проаналізовані передумови та умови створення кооперативного кластера, а також оцінено ринкові можливості та здійснено аналіз кластерної значимості проекту.

Третій етап – організація – передбачає визначення групи лідерів і фасилітатора, в ролі якого може виступити система споживчої кооперації, як найбільш структурована.

На четвертому етапі – спеціалізації – передбачається укладання угод про співпрацю (умови фінансування, розподіл ризиків, визначення прав власності серед учасників тощо).

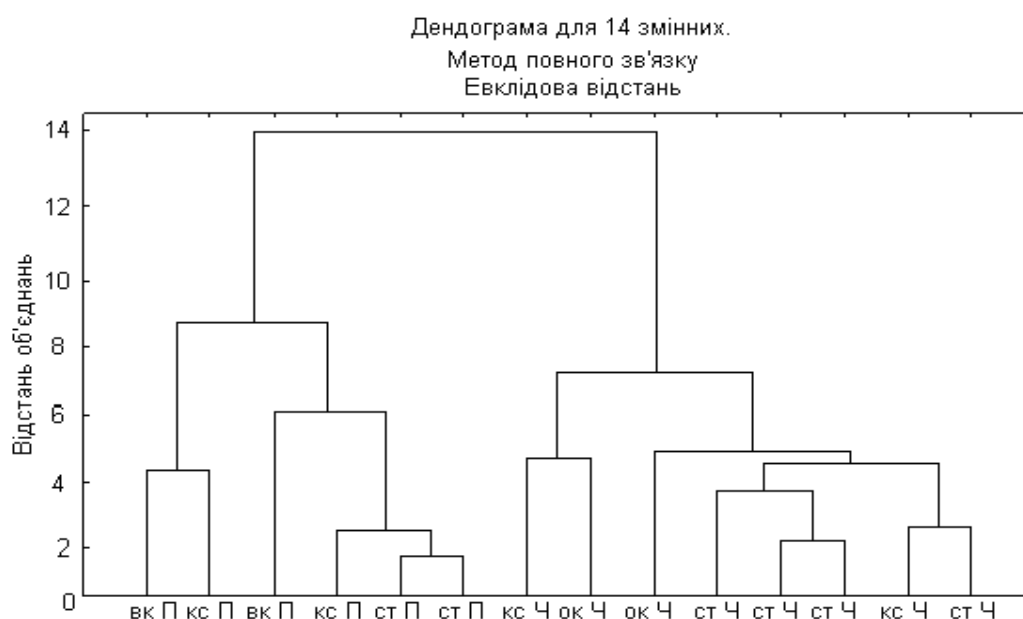

Рис. 2. Графічна інтерпретація розбиття сукупності досліджуваних елементів на кластери за допомогою використання Евклідової відстані:

- вк П – виробничий кооператив Полтавської області;
- кс П (Ч) – кредитна спілка Полтавської (Чернігівської) області;
- ст П (Ч) – споживче товариство (спілка) Полтавської (Чернігівської) області;
- ок Ч – обслуговуючий кооператив Чернігівської області.

Заключний етап – реалізація – включає розрахунок економічного ефекту від створення кластерних структур, для цього в роботі використано методику розрахунку інтеграційного та синергетичного ефектів. Доведено, що основними проблемами у створенні кооперативних кластерів в Україні є недостатня поінформованість органів влади та керівництва організацій окремих видів кооперації про переваги та ефективність кластерних структур, відсутність державної фінансової та організаційної підтримки кластерів, низький рівень науково-дослідних робіт з цих проблем і відсутність кадрового забезпечення управлінням кластерами.

Подальший розвиток національного кооперативного руху та основних його складових: споживчої, кредитної та сільськогосподарської кооперації в умовах ринкової економіки передбачає узгодження дій на основі інтеграції та взаємодії між ними та впровадження конкурентоспроможної стратегії розвитку національного кооперативного руху з використанням кластерних структур. Зважаючи на це, визначено, що створення кооперативного кластера допоможе вирішити національні проблеми не лише економічного, а й соціального характеру, зміцнить економічну незалежність та інноваційну привабливість регіонів, що, відповідно, підвищить реальні доходи, рівень обслуговування населення та сприятиме утвердженню соціально-орієнтованої ринкової економіки.

ВИСНОВКИ

У дисертаційній роботі здійснено теоретичне узагальнення та запропоновано нове вирішення наукового завдання, що виявляється у обґрунтуванні теоретико-методичних положень і розробці науково-практичних рекомендацій щодо вдосконалення діяльності та перспектив розвитку національного кооперативного руху в економіці ринкового типу.

Результати проведеного дослідження дозволили сформулювати такі висновки та узагальнення.

1. Досліджено й уточнено основні теоретичні аспекти сутнісної характеристики національного кооперативного руху з позицій конкурентної економіки. На основі переосмислення понятійного апарату, що ґрунтувалося на аналізі наукових праць теоретиків кооперації, уточнено економічну сутність понять «кооперативний рух», «кооперація», «кооператив», «організаційно-економічний механізм». Встановлено, що перехід України до побудови ринково-орієнтованої економіки є важливим стимулом поступального розвитку національного кооперативного руху як у економічній діяльності, так і в сфері соціальних відносин, однак на практиці він не супроводжується активним розвитком кооперативних форм діяльності. Виявлено місце і роль основних видів кооперації, їх суть і соціально-економічне значення в період побудови в Україні ринкової економіки, що дозволило визначити етапи їх розвитку та напрями трансформації.

2. У дослідженні визначено основні особливості організаційно-економічного та соціального механізмів функціонування споживчої, кредитної та сільськогосподарської кооперації в умовах конкуренції, які полягають у взаємодії елементів і методів впливу на кооперативний сектор та окремі види кооперації з метою забезпечення максимально ефективного функціонування його ресурсів і підсистем за допомогою економічних, соціальних, організаційних і адміністративних засобів управління.

3. Досліджено трансформаційні процеси та тенденції розвитку різних видів кооперативів в умовах ринку, які дозволили зробити висновки про послаблення позицій споживчої кооперації, відродження та нерівномірний розвиток

кредитної та сільськогосподарської, що підтвердило необхідність об'єднання зусиль на регіональному та загальнодержавному ринках. Проведений моніторинг соціально-економічного розвитку споживчої, кредитної та сільськогосподарської кооперації, аналітичний огляд їх сучасного стану підтвердили наявність тенденції до посилення впливу факторів макросередовища на ефективність діяльності кооперативних підприємств і організацій. Розглянуто особливості розвитку економічної та соціальної складової кооперативного руху в економіці ринкового типу, які підтверджують економічну роль кооперації у розвитку сільських територій і соціальну – у захисті та духовно-інтелектуальному розвитку членів кооперативних утворень.

4. Використання у процесі дослідження сучасних інструментів економічного аналізу – PEST-аналізу, матриць QUEST-аналізу та SWOT-аналізу – дозволило визначити вплив зовнішніх можливостей і загроз на ринку, зіставити позиції підприємств (організацій) окремих видів кооперації з можливостями конкурентів та виявити вірогідність настання і ступінь впливу факторів на перспективи розвитку кооперативного руху в Україні.

5. Аналіз ефективності господарсько-фінансової діяльності організацій споживчої кооперації за період 1990–2010 рр., здійснений за допомогою розрахунку інтегрального показника ефективності та загального рейтингу споживспілок, а також матричного методу (вихідної матриці, матриці координат, квадратів, зважених величин) за обсягами товарообороту та прибутку обласних споживспілок, дозволив здійснити комплексну оцінку діяльності торговельної галузі споживчої кооперації.

6. Проведена оцінка основних тенденцій розвитку кредитної кооперації дозволила встановити зростання до 2008 р. чисельності членів кредитних спілок, активів, суми внесків і тенденцію до суттєвого їх скорочення в період кризи. Оцінка ефективності діяльності кредитних спілок здійснена за методами аналітичного вирівнювання та екстраполяції тренду з використанням критерію Фішера та відносної похибки апроксимації. Встановлено, що розвиток обслуговуючих і виробничих сільськогосподарських кооперативів знаходиться на початковому етапі через нерозвинутість матеріально-технічної бази, обмеженість власного капіталу, недоступність кредитів і відсутність інвестицій, що підтверджує тезу про необхідність об'єднання матеріальних, трудових і грошових ресурсів усіх видів кооперації в кооперативні кластери.

7. Розроблено методичний підхід до оцінки конкурентоспроможності кооперативних організацій, що базується на комплексному використанні матриць БКГ, МакКінзі та матриці фокусованої ефективності ресурсів, яка дозволяє отримувати диференційовані оцінки у процесі визначення конкурентних позицій організацій на місцевому, регіональному та загальнодержавному рівнях.

8. Запропоновано методичний підхід до формування стратегії розвитку кооперативного сектора економіки шляхом систематизації методичного інструментарію та комплексного використання матричних методів аналізу. На першому етапі визначається конкурентоспроможність підприємств (організацій) за моделями БКГ і МакКінзі; на другому – загальна стратегія

розвитку за матрицею Томпсона – Стрікланда; на третьому – для більш повної характеристики ситуації на підприємствах у процесі вибору та обґрунтування стратегій застосовано ключові фактори успіху (КФУ), орієнтовані на довгострокову перспективу; на четвертому – здійснення оцінки узагальнених показників стратегічного плану, на основі якого приймається рішення про застосування або доопрацювання стратегії розвитку.

9. Доведено, що неузгодженість дій і конкуренція між різними видами кооперації знижують їх конкурентоспроможність і послаблюють конкурентні позиції у боротьбі з підприємствами інших форм власності за розширення сфер впливу та сегментів ринку. Виходом із ситуації, що склалася, може бути створення на базі споживчої, кредитної та сільськогосподарської кооперації регіональних об'єднань підприємств – кластерів. Побудову кооперативного кластера у роботі запропоновано здійснювати за допомогою методу Евклідової відстані між об'єктами дослідження, методу дендритів, а також методу SWOT-аналізу для визначення групи лідерів і фасилітатора кластера, схем співпраці учасників кластера та розрахунку економічного ефекту від створення кластерних структур способом розрахунку інтеграційного та синергетичного ефектів.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

У наукових фахових виданнях

1. Соколова А. М. До питання про термінологію кооперативної теорії / А. М. Соколова // Економіка: проблеми теорії та практики : зб. наук. пр. – Д. : ДНУ, 2008. – Випуск 240, т. III. – С. 790–789.
2. Соколова А. М. Сучасні методи прогнозування розвитку кредитних спілок України / А. М. Соколова // Науковий вісник Полтавського університету споживчої кооперації України. – 2009. – № 5 (36). – С. 49–54. – (Серія «Економічні науки»).
3. Соколова А. Організаційно-економічний механізм функціонування кооперативів в Україні / А. Соколова // Вісник Київського національного торговельно-економічного університету. – 2009. – № 2. – С. 88–97.
4. Соколова А. М. Кластерний підхід до розвитку кооперативів в умовах глобалізації / А. М. Соколова // Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства, 2009. – Вип. 92. – С. 276–283. – (Економічні науки).

В інших виданнях

5. Соколова А. М. Проблеми та перспективи розвитку національного кооперативного руху України / А. М. Соколова // Стан і перспективи соціально-економічного розвитку суспільства ХХІ століття : зб. тез доп. міжнар. наук.-практ. конф. студ., магістр., аспір., молодих учених, Харків, 17–18 квіт. 2008 р. – Х. : КНТЕУ, ХТЕІ КНТЕУ, 2008. – Ч. II. – С. 182–183.

6. Соколова А. М. Перспективи розвитку кредитної кооперації України в період євроінтеграції / А. М. Соколова // Реалізація національних економічних інтересів України в рамках євроінтеграційних процесів : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. вчених та спеціалістів, 24–25 квіт. 2008 р. – Сімферополь : ПП «Підприємство Фенікс», 2008. – С. 215–217.
7. Соколова А. М. Еволюція термінології кооперації в історії кооперативного руху України / А. М. Соколова // Споживча кооперація ХХІ століття: уроки трансформаційних реформ і перспективи розвитку : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., м. Полтава, 20–21 листоп. 2008 р. – Полтава : РВВ ПУСКУ, 2008. – С. 34–36.
8. Соколова А. М. Окремі аспекти обґрунтування стратегії розвитку споживчої кооперації України в умовах ринку / А. М. Соколова // Вісник Львівської комерційної академії. – 2009. – Вип. 8. – С. 242–255. – (Серія «Гуманітарні науки»).
9. Соколова А. М. Оцінка ефективності розвитку споживчої кооперації України в економіці перехідного періоду / А. М. Соколова // Вісник Полтавської державної аграрної академії. – 2009. – № 3. – С. 155–159.
10. Соколова А. Н. Создание кооперативных кластеров как важное направление повышения конкурентоспособности предприятий потребительской кооперации / А. М. Соколова // Пути повышения эффективности экономической и социальной деятельности кооперативных организаций : материалы междунар. науч.-практ. конф., 18 ноября 2009 г. Краснодарский кооперативный институт. – Краснодар : Изд. В. В. Арнаутов, 2009. – С. 73–76.
11. Соколова А. М. Історичні аспекти розвитку принципів та цінностей кооперації / А. М. Соколова // Міжнародний кооперативний рух: історичних досвід і сучасна практика: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., 15–16 квіт. 2010 р. – Полтава : РВВ ПУСКУ, 2010. – С. 65–68.
12. Соколова А. М. Кластери як шлях підвищення конкурентоспроможності кооперативного сектора економіки України / А. М. Соколова // Молодь Європи в соціально-економічних процесах ХХІ століття: зб. тез доп. міжнар. наук.-практ. конф. студ., магістр., аспір., молодих учених, Харків, 22 квіт. 2010 р. – Х. : КНТЕУ, ХТЕІ КНТЕУ, 2010. – Ч. I. – С. 126–127.
13. Соколова А. М. Соціально-економічна роль та проблеми адаптації кооперативного сектора економіки України до ринкових умов господарювання / А. М. Соколова // Проблеми і перспективи розвитку підприємництва : зб. матеріалів IV міжнар. наук.-практ. конф., 26 листоп. 2010 р. – Х. : ФОП Павлов М. Ю., 2010. – С. 58–59.
14. Соколова А. М. Тенденції розвитку кооперативної торгівлі України в умовах глобалізації / А. М. Соколова, Я. С. Клевака // Мережевий бізнес і внутрішня торгівля України : матеріали Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф., 28–29 квіт. 2011 рр. – Полтава : РВВ ПУЕТ, 2011. – С. 35–38. *Особистий внесок:*

обґрунтовано основні тенденції розвитку кооперативної торгівлі України в умовах глобалізації.

АНОТАЦІЯ

Соколова А. М. Національний кооперативний рух в економіці ринкового типу: стан та перспективи розвитку. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.00.03 – економіка та управління національним господарством. – Вищий навчальний заклад Укоопспілки «Полтавський університет економіки і торгівлі». – Полтава, 2011.

Дисертація присвячена обґрунтуванню теоретико-методичних і розробці і науково-практичних рекомендацій щодо розвитку національного кооперативного руху в умовах ринкових трансформацій економіки України.

Проведене дослідження дозволило уточнити сутнісну характеристику кооперативного руху з позицій конкурентної економіки, визначити основні особливості організаційно-економічного та соціального механізму функціонування споживчої, кредитної та сільськогосподарської кооперації, дослідити трансформаційні процеси та тенденції розвитку різних видів кооперативів в умовах ринку. Досліджено стан і ефективність господарсько-фінансової діяльності організацій споживчої, кредитної і сільськогосподарської кооперації. Виявлено тенденції розвитку і вплив зовнішнього та внутрішнього середовища на функціонування кооперативного сектора економіки.

З метою підвищення ефективності кооперативних підприємств і організацій запропоновано методичні підходи до оцінки їх конкурентоспроможності та формування стратегії розвитку кооперативного сектора економіки, створення на базі споживчої, кредитної та сільськогосподарської кооперації регіональних об'єднань – кластерів.

Ключові слова: національний кооперативний рух, споживча кооперація, кредитна кооперація, сільськогосподарська кооперація, трансформація кооперативних систем, конкурентоспроможність, стратегія розвитку, кластер.

АННОТАЦИЯ

Соколова А. Н. Национальное кооперативное движение в экономике рыночного типа: состояние и перспективы развития. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата экономических наук по специальности 08.00.03 – экономика и управление национальным хозяйством. – Высшее учебное заведение Укоопсоюза «Полтавский университет экономики и торговли». – Полтава, 2011.

Диссертация посвящена обоснованию теоретико-методических и научно-практических основ развития национального кооперативного движения в условиях рыночных трансформаций экономики Украины.

Проведенное исследование позволило уточнить сущностную характеристику кооперативного движения с позиций конкурентной экономики,

определить основные особенности организационно-экономического и социального механизма функционирования потребительской, кредитной и сельскохозяйственной кооперации, которые заключаются во взаимодействии элементов и методов воздействия на кооперативный сектор и отдельные виды кооперации с целью обеспечения максимально эффективного функционирования его ресурсов и подсистем путем использования экономических, социальных, организационных и административных методов управления. Рассмотрены особенности развития экономической и социальной составляющей кооперативного движения в экономике рыночного типа, подтверждающие экономическую роль кооперации в развитии сельских территорий и социальную – в защите и духовно-интеллектуальном развитии членов кооперативных образований.

Исследованы трансформационные процессы и тенденции развития различных видов кооперативов в условиях рынка, которые позволили сделать выводы об ослаблении позиций потребительской кооперации, возрождении и неравномерном развитии кредитной и сельскохозяйственной кооперации, что подтвердило необходимость объединения усилий на региональном и общегосударственном рынках.

Анализ эффективности хозяйственно-финансовой деятельности организаций потребительской кооперации за период 1990–2010 гг., осуществленный с помощью расчета интегрального показателя эффективности и общего рейтинга потребсоюзов, а также матричного метода (исходной матрицы, матрицы координат, квадратов, взвешенных величин) по объемам товарооборота и прибыли областных потребсоюзов позволил осуществить комплексную оценку деятельности торговой отрасли потребительской кооперации.

Проведенная оценка основных тенденций развития кредитной кооперации позволила установить рост к 2008 г. численности членов кредитных союзов, активов, суммы взносов и тенденцию к существенному их сокращению в период кризиса. Разработан методический подход к оценке конкурентоспособности кооперативных организаций, основанный на комплексном использовании матриц БКГ, МакКинзи и матрицы фокусируемой эффективности ресурсов.

Предложен методический подход к формированию стратегии развития кооперативного сектора экономики путем систематизации методического инструментария, комплексного использования матричных методов анализа и создания на базе потребительской, кредитной и сельскохозяйственной кооперации региональных объединений – кластеров.

Ключевые слова: национальное кооперативное движение, потребительская кооперация, кредитная кооперация, сельскохозяйственная кооперация, трансформация кооперативных систем, конкурентоспособность, стратегия развития, кластер.

SUMMARY

Sokolova A. N. National Cooperative Movement in economy of the market type: state and perspectives of development. – Manuscript.

Dissertation for the Candidate of Economic Degree in specialty 08.00.03 – Economics and Management of National Economy. – Higher Educational Institution of Ukoopsilka «Poltava University of Economics and Trade». – Poltava, 2011.

The thesis is devoted to the explanation of theoretical and methodological and scientific basis of the national cooperative movement in a market transformation of economy of Ukraine.

This investigation has allowed to clarify the essential characteristics of the cooperative movement from the position of a competitive economy, to identify the main features of the organizational, economic, and social functioning of consumer, credit and agricultural cooperation, to explore transformation processes and trends of various types of cooperatives in market conditions. The status and effectiveness of the financial activities of consumer organizations, credit and agricultural cooperatives are investigated. Trends and the impact of external and internal environment on the functioning of the cooperative sector are revealed.

To increase the effectiveness of cooperative enterprises and organizations methods of assessment of their competitiveness is proposed. Also methodology for strategy development of the cooperative sector of economy, creating of the establishments on the basis of consumer credit cooperatives and agricultural enterprises of regional associations (clusters) is submitted.

Key words: national cooperative movement, consumer cooperatives, credit cooperatives, agricultural cooperatives, cooperative transformation systems, competitiveness, strategy development, cluster.